

РАЦІОНАЛЬНЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ: ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

*ЛИТВИНОВА О.М., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
БІЛОУСЬКО Т.Ю., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
СИНЯВІНА Ю.В., К.Е.Н., ДОЦЕНТ,
НЕПРАН І.В., К.С.-Г. НАУК, ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В.В. ДОКУЧАЄВА*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Головним стратегічним завданням державної політики у сфері сільськогосподарського землекористування є забезпечення раціонального землекористування на основі його екологізації, охорони земель і захисту ґрунтів від деградації, збереження та відтворення їх родючості [1, с. 5]. Недосконалість механізмів формування раціонального землекористування, системні порушення екологічних норм в процесі ведення сільськогосподарського виробництва спричинюють еколого-економічну кризи, зниження ресурсного потенціалу підприємств, уповільнюють процеси інтеграції українського аграрного виробництва до системи міжнародної економічної кооперації, стримують експорт на ринки сільськогосподарської продукції ЄС та світу, що обумовлює актуальність обраної теми.

Раціональне землекористування передбачає одержання сталих високих урожаїв вирощуваних культур за умов зменшення витрат на одиницю продукції, збереження і примноження продуктивної сили землі як найважливішого аграрного виробничого ресурсу [2]. Серед пріоритетних напрямів раціонального землекористування, впровадження раціональної системи землеробства є головним і включає до свого складу ґрунтозахисний обробіток, удобрення; удосконалення системи сівозмін, впровадження новітніх екологічно збалансованих технологій вирощування сільськогосподарських культур. Метою раціоналізації землекористування є підвищення ефективності підприємства при одночасному забезпеченні виконанні екологічних вимог та збереженні родючості ґрунтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування ефективного раціонального землекористування, зокрема його еколого-економічним аспектам приділяли значну увагу вчені:

О.Ф. Балацький, О.М. Бородіна, Г.Д. Гуцуляк, І.К. Бистряков, З.Ф. Бриндзя, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступень, О.І. Фурдичко, М.А. Хвесик, Г.В. Черевко, М.Х. Шершун та інші дослідники. Незважаючи на вагомий напрацювання, незадовільний стан сучасного сільськогосподарського землекористування, відсутність чіткої програми його розвитку в процесі земельної реформи, свідчить про необхідність подальшого обґрунтування підходів до вирішення поставленої проблеми.

Формулювання цілей статті. Ціллю статті є аналіз стану та обґрунтування підходів до вирішення проблеми землекористування, яке було б раціональним як в економічному, так і в екологічному аспектах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Земельний кодекс України серед обов'язків, землевласників, землекористувачів передусім називає їх обов'язком ефективно використовувати землю відповідно до цільового призначення, підвищувати її родючість, застосовувати природоохоронні технології аграрного виробництва, не допускати погіршення екологічної обстановки на території в результаті господарської діяльності [3, 4].

На думку науковців, еколого-економічна криза, є характерною ознакою сучасності і викликана низкою причин [5, с. 120]:

- застарілою технологією виробництва та матеріально-технічної бази;
- відсутністю економічно-правового механізму стимулювання розвитку раціональних, еколого-безпечних технологій ресурсокористування;
- домінуванням підходу отримання максимального ефекту при мінімальних затратах, з неврахуванням вимог екологічної безпеки.

Підвищення ефективності використання земель досягається послідовним виконанням заходів, направлених на підвищення родючості ґрунту та покращення екологічного стану земель, зростання позитивних результатів господарювання, поліпшення існуючих технологій землеробства [6].

Основою підвищення ефективності землекористування на сьогоднішній день залишаються заходи, спрямовані на інтенсифікацію виробництва, які потребують додаткових інвестицій та контролю за якісними факторами, спрямованими на забезпечення зростання продуктивності земель.

Іноземний досвід також свідчить про наявність позитивного впливу заходів із раціоналізації землекористування і на економічну ефективність, і на екологічні параметри. Особливо – для господарств із обсягом землекористування понад 12 тис. га [7].

Тому в практичній діяльності сільськогосподарських підприємств в контексті раціоналізації землекористування значної актуальності також набуває питання узгодження економічних інтересів товаровиробника (максимізації прибутку) з необхідністю дотримання екологічних норм, а також балансування при прийнятті рішень щодо доцільності фінансування виробничих витрат між тими витратами, що дають негайний ефект і тими, що сприяють відновленню родючості ґрунтів, але ефект забезпечують лише в довгостроковій перспективі.

Характерним прикладом сільськогосподарського підприємства, здатного вивільнити додатковий потенціал підвищення ефективності в процесі вирішення даної проблеми є приватне підприємство «Дружба 6» Білопільського району Сумської області. Воно має зерновий напрямок спеціалізації, входить до складу Агрохолдингу «Українські аграрні інвестиції», який на сьогодні орендує 240 тис. га сільськогосподарських земель у 16-ти областях України.

Особливості землекористування в ПП «Дружба 6» зумовлюються сукупністю передумов та чинників, серед яких ключовими є: придатність клімату і погодних умов для вирощування сільськогосподарських культур, їх ринковий потенціал, ресурсний потенціал підприємства. Важливо відмітити, що результати економічної оцінки діяльності ПП «Дружба 6» за 2011-2015 рр., навіть в умовах потужного негативного впливу на макроекономічному рівні, в цілому залишаються високими. Зокрема, в господарстві за цей період відбулося значне розширення площі сільськогосподарських угідь – до 13,9 тис. га, що зумовило зростання матеріально-грошових і трудових витрат. А дане зростання було профінансоване. Аналізуючи наявність взаємозв'язку між додатковими вкладеннями і якісними факторами із змінами в продуктивності земель підприємства відзначимо, що протягом 2011-2015 рр. відбулися суттєві зміни – в 3,1 рази зросли виробничі витрати на 1 га сільськогосподарських угідь і у 2015 р. становили 8,3 тис. грн. Як позитивний чинник, слід відмітити факт зростання інтенсивності матеріальних вкладень, яке супроводжувалось зростанням ефективності їх використання. Так, у 2015 р. в розрахунку на 100 га. с.-г. угідь отримано 716,6 тис. грн. прибутку, а також 1,7 млн. грн. та 1,1 млн. грн. товарної та чистої продукції відповідно. Крім кукурудзи на зерно та сої, підвищилась врожайність всіх сільськогосподарських культур. Темп зростання валового виробництва зерна у розрахунку на 100 га ріллі у середньому за рік становив 488,66 ц.

Проведення кореляційно-регресійного аналізу ефективності фінансування витрат в діяльність підприємства та під окремі культури (рис. 1) дозволило дійти до висновку, що за даних виробничих умов, які склалися в ПП «Дружба» в 2011-2015 рр. витрати понад

6033 грн./га не супроводжувались бажаною прибавкою валового збору рослинницької продукції.

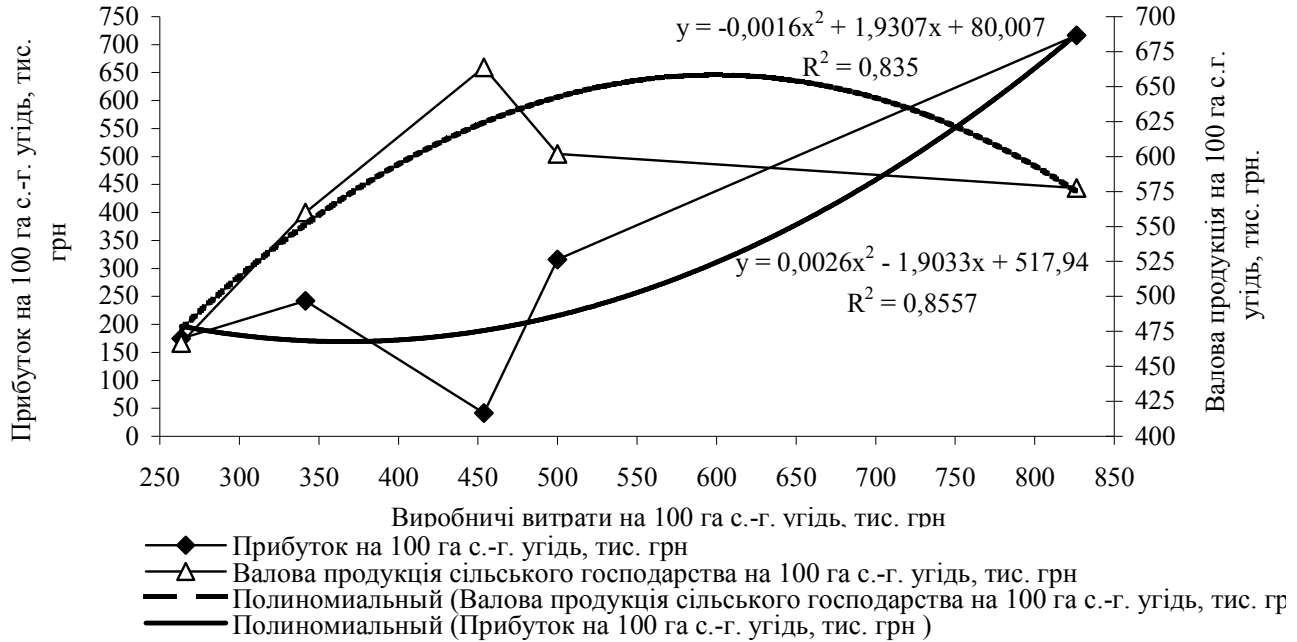
Зв'язок між рівнем виробничих витрат та обсягом валової продукції є в достатній мірі тісним $R^2 = 0,835$. Характер біноміальної кривої свідчить про те, що точкою екстремуму є точка максимуму. А відповідно на сучасному етапі розвитку ПП «Дружба», зростання виробничих витрат вище за 6033,44 грн./га не буде супроводжуватись відповідним нарощуванням обсягів виробництва валової продукції.

Визначення похідної від другого рівняння, дозволило отримати значення розміру виробничих витрат, яке у розрахунку на 100 га с.-г. угідь становить 366,02 тис. грн. (3660,19 грн./га), що є мінімальним з точки зору нарощування прибутку на одиницю земельної площі підприємства.

Характер біноміальної кривої, який видно з графіка, свідчить про те, що точкою екстремуму є точка мінімуму. Як видно з рисунка, зв'язок за біноміальним рівнянням є в достатній мірі тісним $R^2 = 0,8557$. Тобто у 2011-2015 рр. зростання виробничих витрат вище ніж 3660,19 грн./га за умов господарювання, що склалися в ПП «Дружба б» дозволило отримувати зростаючі прибавки прибутку з кожного гектара земельних угідь.

Отже, зрозуміло, що в даному господарстві проблема збільшення валового виробництва продукції полягає не в тому, щоб збільшувати виробничі затрати, а в тому, щоб оптимізувати виробництво, технологію вирощування культур, сівозміни, підвищити дисципліну, продуктивність праці. При цьому резерви нарощування валового виробництва продукції криються не в площині збільшення виробничих витрат на одиницю сільськогосподарських угідь, а в оптимізації виробничої програми підприємства, системи менеджменту, ресурсозбереження – внутрішніх чинників господарства. Це означає наявність значних резервів підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь, які криються також в удосконаленні системи землеробства ПП «Дружба б».

І хоча на сьогодні найголовнішим критерієм ефективності землекористування в сільськогосподарських підприємствах, зокрема ПП «Дружба б», залишається розмір отриманого прибутку на одиницю площі, але дедалі більшої ваги набуватимуть пріоритети раціоналізації землекористування, інтересів охорони природи й екологічної безпеки в земельних відносинах сільськогосподарських підприємств. При цьому важливо досягти їх узгодження із економічними цілями підприємства через механізми забезпечення економічної віддачі від довгострокових проектів, пов'язаних із екологізацією сільського господарства, збереження та відновлення родючості ґрунтів, механізми державної підтримки відповідних заходів.

Рис. 1. Вплив розміру виробничих витрат на обсяг виробництва валової продукції сільського господарства та прибуток в ПП «Дружба б» у 2011-2015 рр.

До чинників, що на сьогодні найбільше дестабілізують екологічно безпечний стан земель, відносять порушення природоохоронного та земельного законодавства [8], а також призупинення державної підтримки програм підвищення родючості ґрунтів та ін. Така ситуація спричинила посилення розвитку деградаційних процесів ґрунтів, зниження потенціалу їх родючості та відповідному зменшенню економічної віддачі та ефективності.

Таким чином, вирішення проблеми ефективного землекористування має і економічний, і екологічний аспекти, які тісно пов'язані між собою. Нехтування екологічною складовою сприяє підвищенню економічної ефективності в короткостроковому плані. Але спричиняє деградацію ґрунтів і зниження їх родючості, що є потужною загрозою для ефективного землекористування в довгостроковому плані. До інших негативних наслідків та загроз також слід включити забруднення середовища, повітря, джерел питної води, руйнацію біогеоценозів та інші чинники, які загрожують життю і здоров'ю місцевого населення, погіршують якість його життя. Разом із тим, заходи із екологізації виробництва потребують витрат і інколи – дуже значних. Тому важливо знайти баланс за якого досягається узгодження екологічних вимог і економічних цілей сільськогосподарського підприємства.

Висновки. Проблема ефективного землекористування має комплексний характер і нерозривно пов'язана із своїм екологічним аспектом. Її системне вирішення полягає в забезпеченні балансу економічних цілей сільськогосподарського підприємства і екологічних вимог. Такий баланс є можливим і досягається посередництвом механізмів забезпечення віддачі довгострокових проєктів, пов'язаних із екологізацією сільського господарства, збереження та відновлення родючості ґрунтів, механізмів державної підтримки відповідних заходів. При цьому нарощування інтенсифікації проваджується на основі ресурсощадних технологій, обмеженого використання хімічних засобів захисту і підвищення родючості, контролю антропогенного та техногенного навантаження.

Література.

1. **Бухало О.В.** Організація ефективного землекористування в сільськогосподарських підприємствах: [монографія] / **О.В. Бухало.** – Х. : ТОВ «Едена», 2012. – 417 с.

2. **Мельник А.В.** Стратегічні засади раціонального землекористування в аграрних формуваннях [Електронний ресурс] / **А.В. Мельник** // Науковий вісник НУБіП України. – Режим доступу: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/ vestnik_126/29.pdf.

3. **Богатирчук-Кривко С.К.** Удосконалення еколого-економічного механізму управління земельними ресурсами в сільському господарстві [Електронний ресурс] / **С.К. Богатирчук-Кривко** // Збалансоване природокористування. – 2016. – № 1. – С. 120-127. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zp_2016_1_25.

4. Земельний Кодекс України: Закон України № 2768-III від 25.10.2001 р. // Урядовий кур'єр. – № 211. – 2001. – 15 листопада.

5. **Хвесик М.А.** Економіко-правове регулювання природокористування: [Монографія] / **М.А Хвесик, А.М. Горбач, Ю.П. Кулаковський.** – К. : Кондор, 2009. – 524 с.

6. **Теремець Л.А.** Система показників ефективності використання земель у сільському господарстві / **Л.А. Теремець** // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. – Випуск 5. – Том 3. – 2012. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.pdaa.edu.ua/>

7. **Abson, D.J., Fraser, E.D., Benton, T.G.** Landscape diversity and the resilience of agricultural returns: a portfolio analysis of land-use patterns and economic returns from lowland agriculture// *Agriculture & food security*. 2014, № 2(1), P. 2.

8. **Кузьменко О.Б.** Розвиток організаційно-економічного механізму збереження природних властивостей ґрунтів / **О.Б. Кузьменко** // Проблеми формування та оцінки ефективності функціонування сучасних землегосподарських систем: Матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 28 жовтня 2010 р.) / Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – Київ : РВПС України НАН України, 2010. – С. 143-145.

References.

1. **Buhalo O.V.** (2012). *Organizatsiya efektyvnoho zemlekorystuvannya v silskogospodarskikh pidpriemstvah* [The organization of effective land management in agricultural enterprises]. Kyiv: TOV «Edena», p. 417 [in Ukrainian].

2. **Melnik L.V.** Stratehichni zasady ratsionalnoho zemlekorystuvannya v agrarnikh formuvannyakh [Strategic principle land use in agricultural units]. *Naukovy visnik NUBIP Ukrayny – Scientific Bulletin of national University of life and environmental Sciences of Ukraine*, Retrieved from http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/ vestnik_126/29.pdf. [in Ukrainian].

3. **Bogatirchuk-Krivko S.K.** (2016). Udoskonalennya ekologo-ekonomichnogo mekhanizmu upravlinnya zemel'nimi resursami v sil's'komu gospodarstvi [Improving the ecological and economic mechanism of land resources in agriculture]. *Zbalansovane prirodokoristuvannya – Sustainable use of natural resources*, No 1, pp. 120-127. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zp_2016_1_25 [in Ukrainian].

4. Zakon Ukrayny «Zemelny Kodeks Ukrayny» vid 25.10.2001 r. № 2768-III [The Land Code of Ukraine: Law of Ukraine from 25.10.2001 No 2768-III]. (2001, 15 November). *Uryadovy kur'er – Government courier*, No 211 [in Ukrainian].

5. **Hvesik M.A., Gorbach L.M., and Kulakovs'kij Yu.P.** (2009). *Ekonomiko-pravove reguluvannya prirodokoristuvannya [Economic regulation of nature]*. Kyiv: Kondor, p. 524 [in Ukrainian].

6. **Teremec' L.A.** (2012). Sistema pokaznikiv efektyvnosti vikoristannya zemel' u sil'skomu gospodarstvi [System performance of land use in agriculture]. *Naukovi praci Poltav's'koï derzhavnoï agrarnoi akademii. Seriya: Ekonomichni nauki – Scientific papers of Poltava state agrarian Academy. Series: Economic science*, Issue 5, Vol. 3. Retrieved from <http://www.pdaa.edu.ua/> [in Ukrainian].

7. **Abson D.J., Fraser E.D., and Benton T.G.** (2014). Landscape diversity and the resilience of agricultural returns: a portfolio analysis of land-use patterns and economic returns from lowland agriculture. *Agriculture & food security*, No 2(1), p. 2. [in England].

8. **Kuz'menko O.B.** (2010) Rozvitok organizacijno-ekonomichnogo mekhanizmu zberezheniya prirodnih vlastivostej runtiv [Development of organizational and economic mechanism of conservation of natural properties of soil]. Problems of formation and assessment of efficiency of functioning of modern systems semilegendary: *Materialy Mizhnarodnoyi naukovoï konferentsiyi (m. Kïiv, 28 zhovtnya 2010 r.) – Materials Menarini scientific conference (Kiev, October 28, 2010)*. (pp. 143-145). Kyiv: RVPS Ukraïni NAN Ukraïni [in Ukrainian].

Анотація.

Литвинова О.М., Білоусько Т.Ю., Синявіна Ю.В., Непран І.В.
Раціональне землекористування: еколого-економічний аспект.

Статтю присвячено питанням обґрунтування підходів до раціоналізації землекористування з позицій і екологічних вимог, і вимог економічної ефективності. Традиційно вважається, що забезпечення екологічних вимог пов'язане із додатковими витратами, а отже суперечить вимогам економічної ефективності сільськогосподарського підприємства. Показано, що дана теза є сумнівною в довгостроковій перспективі, адже деградація ґрунтів та інші негативні ефекти нівелюють можливе підвищення ефективності. В короткостроковому плані баланс економічних цілей сільськогосподарського підприємства і екологічних обмежень може бути скоригований за допомогою дієвих державних програм фінансування здійснення сільськогосподарськими підприємствами заходів екологічного спрямування.

Ключові слова: раціональне землекористування, економічна ефективність, інтенсифікація, екологічні вимоги, сільське господарство, сільськогосподарське підприємство.

Аннотация.

Литвинова Е.Н., Белоусько Т.Ю., Синявина Ю.В., Непран И.В.
Рациональное землепользование: эколого-экономический аспект.

Статья посвящена вопросам обоснования подходов к рационализации землепользования с учетом и экологических требований, и требований экономической эффективности. Традиционно считается, что обеспечение экологических требований связано с дополнительными затратами и поэтому находится в противоречии с

требованиями экономической эффективности сельскохозяйственного предприятия. Показано, что данный тезис является сомнительным в долгосрочной перспективе, поскольку деградация почв и прочие негативные эффекты нивелируют возможное повышение эффективности. В краткосрочном плане баланс экономических целей сельскохозяйственного предприятия и экологических ограничений может быть скорректирован с помощью действенных государственных программ финансирования осуществления сельскохозяйственными предприятиями мероприятий экологической направленности.

Ключевые слова: рациональное землепользование, экономическая эффективность, интенсификация, экологические требования, сельское хозяйство, сельскохозяйственное предприятие.

Abstract.

Litvinova O., Bilousko T., Sinyavina Y., Nepran I. The rational land use: ecological and economical aspect.

The paper is devoted to the issues of substantiating the approaches to rationalization the land use according to the ecology requirements and demand for the economic efficiency. It is traditionally thought that securing the ecology requirements tied to the additional expenses and thus disconfirms the demand for the economic efficiency. It has been shown that such thesis is questionable from the point of view of long term perspective due to that fact that soil degradation and other negative effects recoups possible gain of efficiency. In the short term the balance of economic goals of the agricultural enterprise and ecology requirements could be corrected with efficacious state programs of financing ecologically aimed measures administered by agricultural enterprises.

Key words: rational land use, economic efficiency, intensification, ecology requirements, agriculture, agricultural enterprise.

УДК 338.484

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

ЛОЗОВА О.А., К.Е.Н.,

МАМОТЕНКО Д.Ю., К.Е.Н.,

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Постановка проблеми у загальному вигляді. Туристична галузь має велике значення для розвитку економіки та соціальної сфери в Україні і відіграє ключову роль у створенні нових робочих місць, поповненні валютних запасів держави та посиленні її престижу і значення у світі. Уся територія України характеризується виключно сприятливими умовами для проведення різних видів туристичної